

48 / ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΟΥΓΙΟΥΜΖΕΛΗΣ

Ο καθηγητής Θεόδωρος Κουγιουμζέλης κίνησε για και ουρανό για να μπει η Ελλάδα στο CERN και πρωτοστάτησε στη δημιουργία της ΕΕΑΕ

Μπορεί οι κνηματογραφικές αισθούσες να γεμίζουν για τον «Οπενχάιμερ», αλλά η δική μας ιστορία αναφορικά με την πυρηνική ενέργεια είναι ακόμα πιο συναρπαστική καθώς η ελληνική ομάδα που συμμετείχε στο CERN, κατά την ίδρυσή του, και οραματιζόταν το ατομικό μέλλον της Ελλάδας -από τον φυσικό Θεόδωρο Κουγιουμζέλη και τον ναύαρχο Αθανάσιο Σπανίδη- είχε αντιπάλους τους πάντες: πολιτικά συμφέροντα, οικονομικά αδιέξοδα, αμερικανοβρετανικά παιχνίδια και μυστικές υπηρεσίες, Ψυχρό Πόλεμο, εναλλαγή των κυβερνήσεων στην εξουσία, χούντα. Κόντρα όμως στις δυσκολίες, τα φωτεινά αυτά μυαλά -ο Έλληνας «Οπενχάιμερ» Κουγιουμζέλης και η παρέα του- δημιούργησαν τον «Δημόκριτο» και έφεραν στην Ελλάδα την προηγμένη τεχνολογία, κάνοντας τη χώρα μας κοινωνό όλων των εξελίξεων και εισαγωγιάς μας στη βιομηχανική εποχή. Όλα αυτά περιγράφει ο ερευνητής, ιστορικός, δημοσιογράφος και συγγραφέας **Αχιλλέας Χεκίμογλου** στο βιβλίο του «Ατομική Εποχή - Πυρηνική Ενέργεια, Αντιδραστήρες και ουράνιο στην Ελλάδα του 20ού αιώνα», φέρνοντας στο φως για πρώτη φορά στοιχεία από αρχεία, ελληνικά και ξένα, και καταγράφοντας όλη την ξέφρενη πορεία της χώρας, σε εποχές που σε πολλές περιοχές της χώρας δεν υπήρχε καν ηλεκτρικό ρεύμα, προς την ατομική εποχή.

Ατομική ενέργεια και μυστικές υπηρεσίες

Είναι Αύγουστος του 1955 όταν παράλληλα με την περίφημη σύσκεψη της Γενεύης ανοίγει τις πόρτες στην Αθήνα μια έκθεση με τον τίτλο «Η Ατομική Ενέργεια για την Ειρήνη». Από την καρδιά της Αθήνας -και συγκεκριμένα το Ζάππειο- η Ελλάδα στέλνει σήμα προς το ελληνικό αλλά και το διεθνές κοινό ότι η ατομική ενέργεια δεν είναι ένα άπαστο όνειρο, καθώς παρά τα απίστευτα οικονομικά προβλήματα και το γεγονός ότι η χώρα μας είχε μόλις βγει από έναν επώδυνο πόλεμο, είχε καταφέρει να είναι συμμετέχουσα στις διεθνείς πρωτοβουλίες για την Ατομική Ενέργεια και στην ίδρυση του Ευρωπαϊκού Εργαστηρίου Ερευνών για την Ατομική Ενέργεια, το περίφημο CERN. Η επιτυχία αυτή, ωστόσο, είχε συγκεκριμένο πρόσωπο και αυτό δεν ήταν άλλο από τον πεφωτισμένο καθηγητή Θεόδωρο Κουγιουμζέλη, ο οποίος οραματιζόταν μια νέα εποχή για την Ελλάδα προσδοκώντας να φέρει στη χώρα εκατοντάδες επιστήμονες που θα συμμετείχαν στον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό και στη συνολικότερη ανασυγκρότηση. Στο πλευρό του ως πολύτιμο σύμβουλο είχε έναν ναύαρχο, τον Αθανάσιο Σπανίδη, καθώς η συμμετοχή του Στρατού ήταν απαραίτητη από απαραίτητη σε εκείνη τη φάση. Αφήνοντας πίσω του λαμπρές σπουδές στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου και στο περίφημο Ινστιτούτο «Μαξ Πλανκ» της Χαϊδελβέργης με μεταδιδακτορική έρευνα στην Πυρηνική Φυσική, κατάφερε να οργανώσει πρώτα ένα πολύ καλό σύστημα αντικατασκοπίας συμβάλλοντας στην εθνική άμυνα και πείθοντας ότι μπορεί να φυτάξει ένα αντίστοιχο δικό μας «Σχέδιο Μανχάταν», όπως ονομαζόταν το μυστικό πρόγραμμα με τους φυσικούς και μαθηματικούς όπου συμμετείχε και ο Οπενχάιμερ.

«Κανείς προφήτης στον τόπο του»

Παραδόξως, παρά τον πρωτοφανή πυρηνικό όλεθρο στη Χιροσίμα και στο Ναγκασάκι, η ανθρωπότητα δεν έπαψε να πιστεύει ότι τα πυρηνικά δεν ήταν μόνο ένας τρόπος εξασφάλισης χαμηλού κόστους ενέργειας και τεχνολογικής εξέλιξης, αλλά ότι συνιστούσαν το κεντρικό όπλο για την ειρήνη. Η διάσπαση του ατόμου ήταν η μεγαλύτερη ανακάλυψη του αιώνα και σε αυτήν είχαν επικεντρωθεί όλοι οι επιστήμονες για να προάγουν μια σειρά από τεχνολογικές ανακαλύψεις σε διαφορετικούς επιστημονικούς τομείς. Ωστόσο, επειδή το όραμα πάντα προσκρούει στα σκοτάδια των πολιτικών συμφερόντων, την ίδια στιγμή που ο Οπενχάιμερ αντιμετωπιζόταν ως κομμουνιστής

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΑ «ΟΠΕΝΧΑΪΜΕΡ»

Είναι ένας από τους επιστήμονες που δημιούργησαν το CERN αλλά και τον «Δημόκριτο». Οραματίστηκε το πυρηνικό μέλλον της Ελλάδας, είχε όμως αντιπάλους τους πάντες: πολιτικά συμφέροντα, οικονομικά αδιέξοδα, αμερικανοβρετανικά παιχνίδια και μυστικές υπηρεσίες

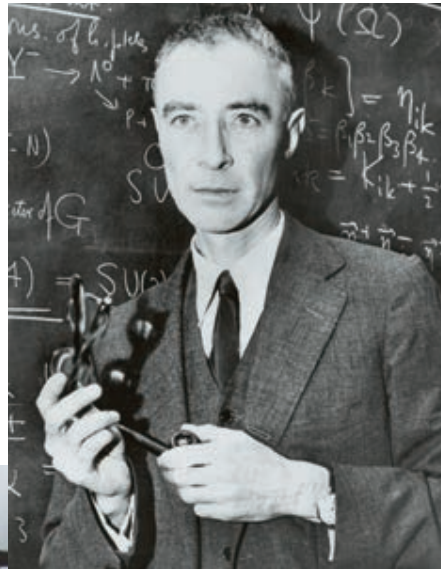
της Τίνας Μανδηλαρά
tmandilara@protothema.gr

λόγω της εναντίωσής του στα πυρηνικά όπλα και πήγαμε κόντρα στο στρατιωτικό κατεστημένο, αντίστοιχο πόλεμο για πολιτικούς λόγους δεχόταν και ο δικός μας, Έλληνας «Οπενχάιμερ», ο Θεόδωρος Κουγιουμζέλης! Ο φθόνος και η αντιζηλία επειδή κατάφερε να βάλει την Ελλάδα στο παιχνίδι με το CERN και ουσιαστικά να δημιουργήσει τον «Δημόκριτο» τον οδήγησε, λίγο μετά τα εγκαίνια του 1961, στην έξοδο από το κέντρο που ο ίδιος δημιούργησε. Ο άνθρωπος που είχε κινήσει για και ουρανό για την αξιοποίηση των αμερικανικών κονδυλίων και τη σύνδεσή του με το CERN έφτασε, 30 χρόνια αργότερα, όπως τονίζει ο Αχιλλέας Χεκίμογλου στο βιβλίο του, να παραδέχεται ότι

«δυστυχώς, με έβλαψε πάρα πολύ στην εξέλιξή μου ως καθηγητή και φυσικά ποτέ δεν αναγνωρίστηκε όπως έπρεπε. Αλλά κανείς προφήτης δεν αξίζει στην πατρίδα του». Το παράδοξο είναι ότι το όραμα για την ατομική εποχή έτρεφαν εκείνη την εποχή τόσο η Αριστερά -ο Χεκίμογλου αναφέρεται στο βιβλίο του Αγγελόπουλου, αλλοτινού υπουργού της Κυβέρνησης του Βουνού, που εξυμνούσε την ατομική ενέργεια- όσο και η Δεξιά, καθώς ο Καραμανλής επέμενε ότι «το θεμέλιο της ανασυγκρότησης θα ήταν ο εξηλεκτρισμός της χώρας». Γι' αυτό ακριβώς θα οργάνωνε τη ΔΕΗ, συγκεντρώνοντας έτσι όλες τις ηλεκτρικές επιχειρήσεις της χώρας σε έναν ενιαίο φορέα με την

Ο Κίλιαν Μέρφι ως Οπενχάιμερ στην ομώνυμη ταινία του Κρίστοφερ Νόλαν

Ο Θέμις Κανελλόπουλος, κορυφαίος επιστήμονας που βοήθησε στο άνοιγμα του «Δημόκριτου» στο εξωτερικό (DSC 4502)

Ο ιδρυτής του «Δημόκριτου», ναύαρχος Αθανάσιος Σπανιðns

προτοβουλία του νεότερου τότε υπουργού στην ιστορία του ελληνικού κράτους Παναγή Παπαληγούρα, ο οποίος ήταν πάντα ενήμερος για όλες τις τεχνολογικές εξελίξεις.

Η Φρειδερίκη

Το παράδοξο είναι ότι η πιο ενθουσιώδης όλων με την πυρηνική ενέργεια αποδείχθηκε η τότε βασίλισσα Φρειδερίκη, η οποία είχε αναπτύξει ένα δίκτυο επαφών με όλη την αφρόκρεμα των πυρηνικών φυσικών της Αμερικής. Θα φτάσει στην Αμερική στις 21 Οκτωβρίου του 1958, μόλις τρία χρόνια δηλαδή πριν από τα επίσημα εγκαίνια του «Δημόκριτου», και αφού συναντήσει τον πρόεδρο Αϊζενχάουερ στον Λευκό Οίκο, θα σπεύσει να δηλώσει ότι οι «*κωδές μας στο μέλλον θα εξαρτώνται από την ατομική ενέργεια*».

Σε μια παράδοξη σύμπτωση, τα σχέδια για την Ατομική Εποχή είχαν ταυτόχρονα την έγκριση του Παλατιού αλλά και την αποδοχή της κυβέρνησης Καραμανλή. Ακόμα όμως και όταν άλλαξε η κυβέρνηση και ο Καραμανλής κατηγορήθηκε για ατασθαλίες στη ΔΕΗ λόγω των μεγάλων ποσών που είχαν επενδυθεί για τον εκουχρητισμό της, το όραμα δεν εγκαταλείφθηκε: τότε ήταν που κατατέθηκε, για πρώτη φορά, πρόταση για διαδίκτυο εργοστάσιο που θα βοηθούσε την Ελλάδα στο πρόβλημα όχι μόνο της ηλεκτρικής ενέργειας, αλλά και του νερού μέσω της αφαλάτωσης. Οι πολιτικές εξελίξεις έφεραν όμως αναστάτωση και μια σειρά από αντιδράσεις, στις οποίες συνέβαλε και το γεγονός της πυρηνικής δοκιμής των Γάλλων

στην Αλγερία. Ακολούθησε μια σειρά από πολιτικές εξελίξεις, αλλά η ιδέα του διαδικτύου ατομικού εργοστασίου εξακολούθησε να υποστηρίζεται από έναν άλλο ναύαρχο, τον Ιωάννη Τουμπία, υπουργό Βιομηχανίας το 1965-1966. Την ίδια περίοδο μπαίνουν στο παιχνίδι και οι Αγγλοί προπαθόντες να πουλήσουν, με τη σειρά τους, τον δικό τους αντιδραστήρα AGR, με τον ναύαρχο να αναλαμβάνει μόνος του τις συνομιλίες, αγνοώντας τη ΔΕΗ και το υπόλοιπο προσωπικό, οι οποίοι άρχισαν να αντιδρούν. Στις συζητήσεις που έγιναν στη Βρετανία συμμετείχε και ο Κωνσταντίνος Μπισσοτάκης, με τα νέα να μην αργούν να φτάσουν στους Αμερικανούς και στους Γάλλους, οι οποίοι επίσης επέδειξαν επικερματικό ενδιαφέρον για την παρθένα, όσον αφορά την πυρηνική ενέργεια, ελληνική γη. Επιπλέον, τόσο η γεωστρατηγική θέση όσο και η βαθιά γνώση των οραματιστών όπως ο Κουγιουμτζής είχαν βοηθήσει ώστε να σημειωθεί τρομακτική πρόοδος: μέσα σε λίγα χρόνια ο «Δημόκριτος» είχε καταφέρει να σημειώσει άλματα παράγοντας «*πέντε είδη ραδιοϊσοτόπων που χρησιμοποιούνταν στην Ιατρική, στις βιομηχανικές εφαρμογές και στη γεωργική έρευνα, ενώ ταυτόχρονα συνεχίζονταν οι έρευνες για ουράνιο*», όπως εμπομαίνει χαρακτηριστικά ο Χεκίμογλου. Οι εξελίξεις στο επιστημονικό έργο που είχε να επιδείξει ο «Δημόκριτος» ήταν, αν μη τι άλλο, αξιοσημείωτες όχι μόνο αναφορικά με τα ραδιοϊσότοπα, αλλά και ως προς τη μελέτη για το άζωτο στους κάμποις Ηλείας και Αργολίδας, την κατασκευή ηλεκτρονικών οργάνων για εργαστηριακές ανάγκες κ.ά. Λίγο πριν από την έλευση της χούντας, η Ελλάδα είχε να παρουσιάσει τεράστια εξέλιξη στον τομέα

της Πυρηνικής Ενέργειας, που έκανε ακόμα και τους Τούρκους να ανησυχούν επειδή ο ανταγωνιστής τους στη Μεσόγειο θα αποκτούσε, όπως αποκαλύπτουν τα αρχεία του Foreign Office στα οποία εντύφωσε ενδελεχώς ο Χεκίμογλου, «*ένα ακριβότερο ταξίδι από αυτούς*», επειδή η Ελλάδα θα αποκτούσε μια πυρηνική δυνατότητα που η Τουρκία δεν είχε.

Αλλά και οι χουντικοί μετά το πραξικόπημα του 1967 δεν σταμάτησαν να εξερευνούν τις προοπτικές της ατομικής ενέργειας, αντιλαμβανόμενοι τα τεράστια κέρδη που θα αποκόμιζαν σε ό,τι αφορά την εξασφάλιση φτηνής ενέργειας. Εκτός από τον ερευνητικό τομέα, όμως, υπήρχε και το διπλωματικό σκέλος, με τους χουντικούς να το παίζουν σε διπλό ταμπλό διαπραγματευόμενοι μυστικά ταυτόχρονα με τους Αμερικανούς και τους Βρετανούς για τη δημιουργία πυρηνικού σταθμού και κύριο διαπραγματευτή τον πρωτοεργάτη της χούντας και «οικονομικό εγκεφάλο» Νικόλαο Μακαρέζο - από τους ελάχιμους μεταξύ των πραξικοπηματιών με πανεπιστημιακή μόρφωση και γνώση. Τότε ήταν που ήρθε η ιδέα για την εξόφληση του αντιδραστήρα και την κάλυψη του υψηλού κόστους μέσω της αγοράς ελληνικών καπνών (!) που προτάθηκε από τους χουντικούς προς τους Αγγλούς - στους Αμερικανούς είχε ζητηθεί η χορήγηση δανείου. Όταν οι διαπραγματεύσεις θα έφταναν σε ικανοποιητικό επίπεδο, τότε θα δινόταν η παραγγελία για τους δύο αντιδραστήρες. Εν τω μεταξύ, ο μόνος βαθύς γνώστης της ατομικής ενέργειας Κουγιουμτζής είχε για πολιτικούς λόγους περιθωριοποιηθεί, το ίδιο και ο Σπανιðns, που είχε σταλεί εξόριστος στην Απειρανθο της Νάξου. Οι διαπραγματεύσεις όμως με τους Βρετανούς τράβηξαν και άλλους μνηστώρες, βάζοντας στο παιχνίδι τους Καναδούς και τον Ωνάση.

Μετά την πτώση της χούντας η ενεργειακή κρίση ξανάφερε τις συζητήσεις για εξεύρεση ενεργειακών πόρων στο τραπέζι, αλλά αυτή τη φορά με τρόπο επτακατικό. Όμως οι διαμαρτυρίες που ξεσπάσαν κλονώντας μας μπροστάρδες στο αντιπυρηνικό κίνημα που διαμορφωνόταν τότε στην Ευρώπη, τα τραγικά γεγονότα στην Κύπρο, το πάγωμα της επικύρωσης της ελληνοαμερικανικής ατομικής συμφωνίας από τον Κίσινγκερ και όλες οι τραγικές εξελίξεις φάνηκε να καθιστούν το όραμα της ατομικής ενέργειας σχεδόν ανέφικτο. Ωστόσο, παρά τις τραγικές εξελίξεις, οι έρευνες για την εξεύρεση ουρανίου στην πατρίδα του Καραμανλή συνεχίστηκαν ακάθεκτες. Το 1976 είχαμε την πρώτη Λευκή Βιβλίο για την ενεργειακή πολιτική της Ελλάδας από το ΕΣΕ που εξέταζε όλες τις ενεργειακές πηγές της χώρας, αλλά οι αντιδράσεις κατά των πυρηνικών συνεχίζονταν και μέσα στη Βουλή. Αυτές έμελλε να γίνουν ακόμα πιο έντονες με την έλευση της κυβέρνησης Παπανδρέου.

Γιατί εγκαταλείφθηκε η ιδέα των πυρηνικών

Η μεγάλη αισιοδοξία που είχε δημιουργήσει η προοπτική των πυρηνικών εργοστασίων στον λαό, κάτι που συμμεριζόταν και η Αριστερά, ήταν ένας από τους λόγους που οι αντιδράσεις ήταν για ένα μεγάλο διάστημα σχετικά περιορισμένες. Ωστόσο, μετά τις μαζικές δοκιμές και την αίσθηση ότι η Ευρώπη κινδυνεύει από την πυρηνική ενέργεια, οι διαμαρτυρίες έγιναν ακόμα εντονότερες διαμορφώνοντας ολόκληρο κίνημα. Αυτό έγινε σαφώς αντιληπτό από τον Ανδρέα Παπανδρέου και παρότι, όπως παραδέχεται ο τότε διευθυντής της ΔΕΗ Ραφαήλ Μουσιός, η ΔΕΗ μπορούσε να χρηματοδοτήσει την εγκατάσταση ενός πυρηνικού αντιδραστήρα, τα σχέδια πάγωσαν, ειδικά μετά τον σεισμό του 1981 και το Τσέρνομπιλ.

Ωστόσο, στην καταληκτική του συμπερασματική θέση για την Ατομική Εποχή, ο Αχιλλέας Χεκίμογλου ανοίγει εκ νέου τη συζήτηση για την ατομική ενέργεια παραπέμποντας σε μια δήλωση του **Κυριάκου Μπισσοτάκη**, ο οποίος έλεγε περίπου στο Νταβός ότι «*δεν είμαστε πυρηνική χώρα. Δεν θα έχουμε πυρηνικούς αντιδραστήρες. Αλλά δεν μπορούμε να πετύχουμε μηδενικές εκπομπές το 2050 χωρίς πυρηνική ενέργεια. Είναι δύσκολο να ξεκινήσεις μια επιχείρηση που θα βασίζεται στην πυρηνική ενέργεια από το μηδέν, ειδικά σε μια χώρα όπου θα είναι ακόμη πιο ακριβή λόγω της σεισμικότητας*», αλλά δεν απέκλεισε το ενδεχόμενο να εισάγουμε πυρηνική ενέργεια από το εξωτερικό. Το μέλλον θα δείξει αν η Ελλάδα θα εξεταστεί να ενταχθεί στην πυρηνική επιλογή στο ενεργειακό της σχέδιο.